

Hariprasad Chaurasia & Ensemble
Raga's voor de avond
woensdag 24 april 2002

Reeks Indiase Muziek

Vilayat Khan & Ensemble

Raga's voor de avond

vrijdag 29 maart 2002

Hariprasad Chaurasia & Ensemble

Raga's voor de avond

woensdag 24 april 2002

Zakir Hussain & Friends

Hindoestaanse instrumentale muziek uit Noord-India

dinsdag 21 mei 2002

Hariprasad Chaurasia bansuri-fluit

Fayaz Khan tabla

Christian Ledoux tampoera

Raga's voor de avond

ism. **Sfinks**
begin concert **20.00 uur**
einde **omstreeks 21.45 uur**
er is **geen pauze**

tekst programmaboekje **André Fonteyne**
coördinatie programmaboekje **deSingel**
druk programmaboekje **Tegendruk**

gelieve uw GSM af te zetten!



Hariprasad Chaurasia

Zijn naam betekent zegeningen van de Heer (Hari Prasad), en Chaurasia's heel bijzondere muzikale gaven zijn inderdaad een zegen, want hij is thans een grootmeester op zijn instrument. Hij is een vertegenwoordiger van de zogenaamde tweede generatie Indiase fluitspelers. Tegenwoordig is er een derde generatie fluitisten die ernaar streven de virtuositeit zo mogelijk nog hoger op te voeren. Denken we maar even aan een Ronu Majumdar. Voor Hariprasad zich aan soloconcerten waagde, was de fluit bijna uitsluitend bestemd voor het begeleiden van vocalisten. Het instrument had ook een streng religieuze connotatie want god Krishna wordt altijd met een fluit afgebeeld. Je deed er dus niet mee wat je wilde. Een tweede hindernis voor Hariprasad was de grote populariteit van fluitist Pannalal Ghosh in het Noorden en van Mahalingam in het Zuiden. Ook na de dood van Pannalal Ghosh in 1960 werd je als fluitist geacht te spelen zoals de overleden meester. Het was hard werken voor Hariprasad, net als voor generatiegenoot Sachdev, om van die invloed los te komen.

Nu is Hariprasad een icoon van de Indiase fluitmuziek. In tegenstelling tot zoveel Indiase musici stamt Hariprasad Chaurasia niet van een muzikale familie af. Zijn vader was een bekend worstelaar en had graag zijn zoon hetzelfde pad zien bewandelen. Maar toen Hariprasad vijftien was (hij is geboren in 1938, in Allahabad), leerde hij zang bij Rajaram in Benares. Iets later zag hij Bholanath tijdens een optreden fluit spelen, en sterk beroerd wou hij dat ook kunnen. Bholanath werd zijn nieuwe leermeester. Hariprasad was nog altijd een tiener toen All India Radio hem als huis-



artiest aanwierf, eerst vijf jaar in Cuttack en dan in Bombay. Daar ontmoette hij Shrimati Annapurna Devi, een virtuoze surbaharspeelster, tevens dochter van de beroemdste van alle muzikale goeroes: Allauddin Khan, vader en leermeester van Ali Akbar Khan en Ravi Shankar. Die invloed werd beslissend. Hariprasads muziek won erdoor aan diepgang en zijn carrière nam een hoge vlucht. Onze fluitspeler werd beroemd in heel India, meermaals officieel gelauwerd en overal in de wereld uitgenodigd, vooral in de Verenigde Staten. Chaurasia creëerde zijn eigen stijl. Zijn instrument kan nu eens de pastorale vrede oproepen, de zucht van de wind door het riet en dan weer losbarsten in de meest virtuoze passages. Hij is vandaag de beroemdste klassieke musicus op de bamboefluit. Zijn opnamen zijn talrijk, niet alleen solo maar ook in duetten (jugalbandi's) met figuren als santur-

meester Shivkumar Sharma, gitarist Brijbushan Kabra, sarod-speler Amjad Ali Khan en anderen. Hoe hoog hij de traditie ook in het vaandel voert, hij gaat toch de samenwerking met westerse muzikanten niet uit de weg en componeert vaak filmmuziek.

De bamboefluit of bansuri

Shivkumar Sharma zei eens dat elk instrument zijn eigen karakter heeft: de gitaar is mannelijk, de santur (hakkebord) vrouwelijk, en de fluit is ideaal om de Natuur zelf uit te drukken, in haar wezen, en ook om alle gevoelens die iemand in verband met de natuur kan gewaarworden, op te roepen. Volgens indoloog Alain Daniélou bestaan in India een groot aantal dwars- en rechte fluiten, grote en kleine, met of zonder mondstuk, gemaakt uit bamboe, koper of zilver. De belangrijkste zijn de murali, de vamsha en de bansuri, maar die benamingen worden soms door elkaar gebruikt. De murali is de klassieke Indiase dwarsfluit, en bestaat uit een gewone bamboebuis, vijftig tot veertig centimeter lang. Zij heeft zes gaten, het blaasgat niet meegerekend. Dit is het instrument waarmee god Krishna overal wordt afgebeeld. De vamsha is een rechte fluit zonder mondstuk, een gewone bamboebuis open aan beide uiteinden. Deze soms tamelijk lange fluit heeft een diepe, zachte en mysterieuze toon en roept de stem van een psalmodiërende man op. Om ze te vervaardigen kiest men bamboes zonder knoesten in de streken van Assam en Manipur. De vamsha heeft zes gaten en soms een zevende onderaan. Door de gaten half te bedekken slagen goede muzikanten erin de intervallen te wijzigen en fijne versieringen te creëren. De eigenlijke bansuri is ook in bamboe, met mondstuk, en is meestal kort. Ze heeft zeven gaatjes en een achtste onderaan. Omdat de fluit geen hoog bereik heeft, blaast de muzikant in verschillende exemplaren: een langere voor de langzame delen, een kortere voor de andere.

De tabla

De tabla is het meest gebruikte percussie-instrument in Noord-India. Het bestaat in feite uit twee trommen, de kleinste - of eigenlijke tabla -, in hout en de dikbuikige, of baya, in metaal. In het midden van elke trom zie je een zwart rondje. Dat en de manieren om aan te slaan (met de vingers en de handpalm) en het feit dat het percussiepaar gestemd kan worden, maken dat je hiermee tonen met een bereik van een octaaf kunt produceren. De tablaïst zorgt in hoofdzaak voor de begeleiding van de solist. Traditioneel wordt hij geacht de basissyllaben van de gekozen tala te spelen (theka). Sinds het midden van vorige eeuw mag hij ook solistisch uit de hoek komen en zelfs met de solist dialogeren.

De tanpura (tampoera)

Het belangrijkste instrument om er de dreun of bourdon mee te produceren. Zijn functie is continu de tonica en zijn octaaf te spelen, de kwint en zijn octaaf, zodat de solist en de luisteraar altijd de grondtoon van de uitgevoerde raga horen. De tanpura heeft dus geen fretten nodig. Zijn vier à zes snaren worden ononderbroken na elkaar betokkeld, met de vingers, nooit met een plectrum. De naam komt van de oude betekenis van tana, wat toon betekent. De tanpura is inderdaad het instrument dat de toon aangeeft.

Raga's

Indiase klassieke muziek is monodisch, en kent dus geen meerstemmigheid, modulatie noch harmonie. Het structureel fundament is de melodie, die zich ontwikkelt op één horizontale lijn. Een lijn waarop elke afzonderlijke noot zijn eigen betekenis heeft en een bepaalde emotie opwekt. De volledige expressie van de noten en het thema van een raga schept aldus een intense en machtige muzikale entiteit. En omdat de noten tegelijk muzikale klanken zijn én ideeën

voorstellen, schreef Ravi Shankar in zijn autobiografie, "kun je nooit zeggen dat een musicus een raga uitvindt: hij ontdekt die, zoals een bioloog een nieuwe levensvorm ontdekt". Een raga is een melodisch frame, een soort toonladder die stijgend andere noten kan hebben dan dalend, en dat het materiaal aangeeft om te improviseren. Theoretisch zijn er oneindig veel raga's mogelijk. In de praktijk worden maar een paar honderd raga's gebruikt. Sommige zijn ook in het Westen bekend, en heten dan majeur, eolisch, mixolydisch, frygisch, dorisch. Behalve de grondtoon (Sa) bezit elke raga een dominerende noot, de vadi (of klinkende), die in een raga het meest gebruikte is en het sterkst beklemtoond. De eigenheid van de vadi bepaalt de affectieve kleur van de hele raga. De expressiekracht van de vadi wordt nog versterkt door de samvadi (de consonante), die zich in de tegengestelde tetrachord bevindt, op een afstand van een kwart of een kwint. De resterende noten zijn assonant, of anuvadi. Alle andere noten, die niet tot de raga behoren, zijn vijandige noten (vivadi) en kunnen alleen uitzonderlijk gebruikt worden voor een dissonant effect.

Het spreekt vanzelf dat de noten van een raga in se geen levenskracht dragen. Voor de vitaliteit van een raga moet de musicus zorgen, die zijn energie inzet in de ontwikkeling en de opbloei van de gekozen raga.

Belangrijk in de improvisatie is de versiering (gamaka), even essentieel in de Indiase muziek als de harmonie in de westerse. Allerlei glissandi, wendingen, buigingen, delicate oscillaties nuanceren tot in de subtielste details de zin van een noot en versoepelen de beweging.

Elke raga wordt geassocieerd met een bepaalde zielstoestand. Ook met een moment van de dag of het seizoen, een traditie die aan het vervagen is omdat concerten vandaag meestal 's avonds en in gesloten zalen plaats hebben. Elke raga heeft een hoofdgevoel en ze zouden negen in aantal zijn. Romantisch-erotisch, humoristisch, pathetisch, toornig,

heroïsch, schrikwekkend, vol afkeer, verwondering en vrede. Het religieus-spirituele (bhakti) is een combinatie van drie van die gevoelens, de laatste twee en het pathetische. De klassieke uitvoering van een raga verloopt in fasen. Eerst een heel rustige, langzame opening (alap), die overgaat in jor (in medium tempo) en ten slotte in jhala (vlug tempo). De percussionist valt in als de composities (gat), meestal twee in aantal, uitgevoerd worden. Deze composities, in tegenstelling tot de alap-jor-jhala, hebben een ritmische structuur en verlopen ook meestal in langzaam (vilambit), medium (madhya) en snel tempo (drut).

Tala's

Een tala is een ritmische cyclus, bestaande uit een vast aantal ritmische eenheden (matra's). Theoretisch bestaan er tala's van drie tot honderd en acht tellen, maar in de praktijk gebruiken de musici er maar vijftien à twintig van. In alle tala's is de belangrijkste tel de eerste (sam). Het geeft vaak een heerlijk gevoel als de solist en de percussionist na een geïmproviseerde sequens perfect samen op de sam terugvallen. Er zijn geaccentueerde tellen en stille tellen. Naargelang van het aantal én de indeling in tellen krijgen de tala's andere namen. Zo bijvoorbeeld:

- Dadra: 6 tellen, ingedeeld in 3-3.
- Rupak: 7 tellen, ingedeeld in 3-2-2.
- Jhaptal: 10 tellen, ingedeeld in 2-3-2-3.
- Shootal: 10 tellen, ingedeeld in 4-2-4.
- Ektal: 12 tellen, ingedeeld in 4-4-2-2.
- Ada chautal: 14 tellen, ingedeeld in 2-4-4-4.
- Chanchar: 14 tellen, ingedeeld in 3-4-3-4.
- Tintal: 16 tellen, ingedeeld in 4-4-4-4.

Het onderscheid tussen jhaptal en shootal ligt niet in het aantal tellen, maar in de indeling.

Basislexicon

ALAP (ALAAP)	langzame eerste deel van een uitvoering, zonder ritmische structuur, waarin de raga wordt ontwikkeld.	HOLI	volkse gezangen die te horen zijn tijdens het holi- of kleurenfeest.
ANDOLA (ANDOLITA)	een van de gamaka's. Vrije, korte oscillatie van een noot, wat een hogere noot kan laten horen.	JAWAB SAWAL	vraag- en antwoordspel tussen de tabla en de solist.
ANUVADI	of assonant. In een raga elke andere noot dan de vadi, de samvadi en de vivadi.	JAWABI SANGAT	naboetsing, door de tabla, van een ritmisch motief gespeeld door de solist.
AROHA	stijgend deel van een toonladder.	JHALA	derde deel van een raga, onmiddellijk na de jor. Zelfde kenmerken, maar nog vlugger gespeeld.
AVAROHA	dalend deel van een toonladder.	JHAPTAL	tala van tien tellen, ingedeeld in 2-3-2-3.
BANDISH	vaste compositie, zowel vocaal als instrumentaal, op een tala.	JHUMRA	tala van veertien tellen, ingedeeld in 3-4-3-4.
BHAJAN	religieus Hindoestaans gezang.	JOR (JOD)	tweede deel van een raga, in het verlengde van de alaa. In een vlugger tempo gespeeld en met ritmische, echter niet gestructureerde elementen.
BHAKTI	religieuspiritueel gevoel. Soms vermeld als een tiende rasa.	KAHARVA	tala van acht tellen, ingedeeld in 4-4.
BOLS	woorden van een lied. Ook een geheugensteuntje om de aanslagen op de trom en de snaarinstrumenten aan te leren.	KAMPITA	één van de gamaka's. Brede oscillatie tussen twee noten.
CHANCHAR	tala van veertien tellen, ingedeeld in 3-4-3-4.	KHYAL	de meest verspreide stijl in de klassieke Indiase muziek. Kent meer versieringen en improvisatie dan de strengere dhrupad.
CHIZA	vaste vocale compositie.	LARANT SANGAT	soort muzikaal duel tussen de tabla en de solist, waar bij ze elkaar met ritmische motieven uitdagen.
DADRA	tala van zes tellen, ingedeeld in 3-3. Verwijst ook naar lichtklassieke stukken.	MADHYA	medium, moderato.
DHAMAR	tala van veertien tellen, ingedeeld in 5-5-4. Tevens de naam van een muzikale vorm, afkomstig van volkse liederen uit Uttar-Pradesh, met Krishna als hoofdpersonage.	MATA TALA	tala van negen tellen.
DHRUPAD	strengere klassieke stijlform, het oudste vocale genre.	MATRA	ritmische eenheid, tel.
DRUT	snel.	MIND	een van de gamaka's. Het geleidelijke glijden van de ene toon naar de andere, portamento.
EKTAL	tala van twaalf tellen, ingedeeld in 4-4-2-2. Uitsluitend in de khyal-stijl.	PAKAD	korte melodische frase die een raga herkenbaar maakt.
GAMAK(A)	versiering. Essentieel element van de melodische structuur.	RAGA (RAAG)	de melodische basis van de klassieke Indiase muziek, het tonale frame waarbinnen de musici improviseren.
GAT	vaste compositie, in gelijk welke tala, waarin de melodische of ritmische patronen door bols worden bepaald.	RAGAMALIKA	keten van raga's. Compositie waarin verschillende raga's worden gebruikt.
GHARANA	letterlijk: familietraditie. Centrum van muzikale cultuur, met eigen technische en stijlkenmerken.	RASA	een van de negen gevoelens of psychologische kleuren. Ook, in de muziek: specifiek gevoel van de modus. In de Indiase muziek wordt elk stuk meestal gedomineerd door een of andere, of daaraan verwante gevoelskleur.
GHAZAL	lichtklassiek lied, afkomstig uit Perzië, dat zowel wereldlijke als goddelijke liefde bezingt.	RUPAK	tala van zeven tellen, ingedeeld in 3-2-2.
GOEROE	spirituele gids, leermeester en opvoeder.		

- SAM de eerste en belangrijkste tel in een tala. Op die tel vallen de instrumentale solist (of zanger) en de percussionist samen.
- SAMVADI of consonant. Na de vadi de belangrijkste noot van een raga. hij bevindt zich in een andere tetrachord dan de vadi, op een interval van een kwart of een kwint.
- SARGAM vaste compositie, gezongen op de zeven noten binnen een raga of een tala.
- SHIKHAR TAL tala van zeventien tellen.
- SHOOLTAL tala van tien tellen, ingedeeld in 4-2-4.
- SHRUTI microtoon. Er zijn tweeëntwintig ongelijke intervallen die de octaaf indelen.
- TALA ritmische cyclus. Tala's van een gelijk aantal tellen kunnen hun accenten anders plaatsen: zo kan een tala van tien tellen onderverdeeld worden in 2-3-2-3 of 3-3-4.
- TARAB (TARAF) de resonantiesnaren op een snaarinstrument.
- TARANA vocale compositie met zinloze lettergrepen.
- THAT basisraga in de Hindoestaanse muziek. Er zijn tien thats waar alle andere raga's van afgeleid worden.
- THEKA de basisformule van een tala op een tabla.
- THUMRI het populairste lichtklassieke genre, de meest vrije vorm van een raga.
- TINTAL de meest gebruikte tala, van zestien tellen ingedeeld in 4-4-4-4.
- VADI behalve de tonica (Sa) is de vadi de belangrijkste en ook meest gespeelde noot van een raga. Hij drukt de rasa en de situatie van de raga uit, hetzij in de onderste, hetzij in de bovenste tetrachord.
- VILAMBIT langzaam.
- VIVADI of dissonant. Elke noot die de gekozen raga vreemd, dus 'vijandig' is. Zelden gebruikt, tenzij om een speciaal dissonant effect te bereiken.